

УДК 81'253:81'373.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.5.2/03>**Герасименко О. Ю.**Донецький національний університет економіки та торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського**Уголькова М. І.**Донецький національний університет економіки та торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ТА СТІЙКИХ ВИРАЗІВ У РОБОТІ УСНОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

Представлена стаття присвячена актуальній темі дослідження англійських фразеологізмів, стійких виразів та фразеологічних зрощень, а також вивченню причини актуальності перекладу фразеологізмів для сучасного перекладознавства. У статті продемонстровано важливість лінгвістичного експерименту задля виявлення не лише значення певної одиниці, але й ставлення людей до вживання цих фраз, їх індивідуальний рівень розуміння, тлумачення та усвідомлення. Дослідженню зазначеної нами вище проблеми присвячено численні здобутки таких вчених-лінгвістів та науковців, як В. Виноградова, С. Кузьміна, Н. Шанського, А. Куніна, Н. Амосової. Авторами статті розв'язано низку завдань, таких як: аналіз способів неперекладу, види фразеологізмів, прийняті способи їх перекладу, фразеолозми-синоніми. У статті акцентовано увагу та окреслено, що фразеологізми – це лексичні поєднання, значення яких визначається цілим виразом. Авторами статті з'ясовано, що найвідмітнішою рисою фразеологізму є його емоційна виразність і стислість вираження думки. У ході дослідження висунуто гіпотезу, що досить часто фразеологізми функціонують у газетному стилі, а визначення фразеологічних одиниць у тексті та вміння знайти до них еквівалент у процесі перекладу є найважливішим етапом для перекладача. Прийнято вважати, що для того, щоб перекласти фразеологізм, перекладач повинен користуватися фразеологічними словниками, а контекст відіграє важливу роль у процесі перекладу. Стаття зосереджується на можливих способах показати, що ідіоми та стійкі вирази можуть виявитися корисними у вивченні мови і на тому, що фразеологізми відображають культуру і національний менталітет певного народу, саме з цієї причини переклад фразеологічних одиниць є однією з актуальних проблем сучасного перекладознавства, а фразеологічні одиниці є невід'ємною частиною будь-якої мови чи культури, і знання цих одиниць і відповідне їх тлумачення є свідченням правильного перекладу цілого виразу чи художнього твору.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічні одиниці, переклад, стійкі вирази, лексичні поєднання, інтерпретація.

Постановка проблеми статті полягає у вмінні перекладача розпізнавати фразеологізми та стійкі вирази в тексті, аналізувати їх мовні функції та правильно перекладати, не втрачаючи при цьому сенсу та комунікативного ефекту. Актуальність цього дослідження зумовлена частим вживанням та функціонуванням фразеологічних зворотів в англійській мові, так як фразеологізм є невід'ємною частиною будь-якої мови і робить мову більш багатого, різноманітною та складною. Вивчення фразеологізмів дозволить глибше зрозуміти їхнє значення, швидше знаходити дані висловлювання та використовувати їх у своїй промові чи листі.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Питанню вивчення та дослідження специфіки

перекладу фразеологізмів та сталих виразів, а також їхньої класифікації присвячено наукові здобутки таких вчених-лінгвістів та науковців, як В. Виноградов, С. Кузьмін, Н. Шанський, А. Кунін, Н. Амосова. Розглянемо більш конкретно на прикладах вчених види та прийняті способи перекладу фразеологізмів.

Стійкі вирази або фразеологічні зрощення – це словосполучення із цілком зміненим значенням, вони демотивовані, тобто їх значення не виводиться із значень складових компонентів. Наприклад, вираз «a little frog in a big pond» означає «незначна людина у великій групі», або «bread and butter», що має значення «засоби до існування».

У більшості випадків, зрощення семантично є еквівалентом слова, а граматичні форми слів, що становлять фразеологічне зрощення, іноді можуть змінюватись, при цьому загальне значення залишається незмінним. Синтаксично стійкі вирази являються одним членом речення.

Багато стійких словосполучень складаються зі слів, які дуже близькі за своїм значенням (peace and quiet, law and order). Деякі об'єднують слова, які римується (hustle and bustle), або слова, що починаються з однієї і тієї ж букви (safe and sound). Компонентами можуть бути як іменники, так і інші частини мови: прикметники, дієслова, прислівники, прийменники. Існують також стійкі вирази, що складаються з двох однакових слів. До таких виразів відносяться: step by step (крок за кроком), little by little (потроху), day after day (день у день), again and again (неодноразово), word for word (слово в слово), on and on (не перестаючи), all in all (в цілому) і багато інших.

Наукове видання містить відомості про фундаментальні прийоми перекладу фразеологічних одиниць, які є актуальними для сучасного перекладознавства. Автори пропонують різні точки зору відомих лінгвістів і перекладачів, які аналізували це важливе питання. Нині переклад фразеологічних одиниць є важливим предметом сучасного перекладознавства. Тому ця тема обговорюється перекладачами і тісно пов'язана з тим, що перекладач повинен інтерпретувати значення цілого виразу або групи слів, першочерговим завданням перекладача є вибір значущого еквівалента для адекватного перекладу певного фразеологічного одиниці в процесі перекладу. Перекладач має визначити способи перекладу та виразити конотативну та оцінну функції всього висловлювання. Доцільно, на нашу думку, дати точне визначення поняттю фразеологізму, запропоноване А. В. Кунінім: «Фразеологічна одиниця – це роздільна сполучуваність слів з аналізованим значенням і певною стійкістю на фразеологічному рівні» [6, с. 224].

Багато відомих і видатних перекладачів вважають, що фразеологічні одиниці є «помилковими друзями» перекладача, вони представляють деякі фразеологізми вихідного тексту і ці фразеологізми повністю або частково збігаються з одиницями цільового тексту, а аналізовані фразеологізми можуть створювати хибні асоціації. Ці фразеологічні одиниці мають певне значення і це значення може безумовно або особливо відрізнитися від значення фразеологізму в цільовому тексті. За словами відомого перекладознавця В. Н. Коміса-

рова, деякі фразеологізми можуть належати до «помилкових друзів» перекладача через те, що аналізовані фразеологізми мають схожу форму, що ускладнює підбір адекватного еквівалента в іншій мові.

Найбільш релевантною причиною «помилкових друзів» перекладача можна вважати їх наявність як серед мотивованих, так і серед непрозорих фразеологізмів. Наприклад, фразеологізму «to show the white feather» відповідає українське «труситися, тремтіти від страху, боятися», а фразеологізм «to lead smb. by the nose» слід перекласти як «водити когось за ніс; обманювати» [6, с. 80].

Метою статті є вивчення фразеологічних одиниць та стійких виразів, особливості їхнього перекладу з української на англійську мову і навпаки, інтерпретація фразеологічних одиниць та зрощень, окреслення функціонування способів перекладу фразеологічних одиниць та фразеологізмів-синонімів.

Виклад основного матеріалу. На думку багатьох лінгвістів, фразеологічні одиниці – це словосполучення, значення яких визначається за всім виразом, а не за його компонентами чи частинами мови. За умовною компонентною прив'язкою фразеологізми слід поділяти на образні та необразні. Необразні фразеологічні одиниці називають фразеологічними зворотами. Аналізуючи ці фразеологізми, зазначимо, що їх мовні компоненти виражають їх значення, але ці одиниці стоять з певними словами, і перекладач не може їх замінити: «вжити заходів» – «to take measures», «приймати рішення» – «to make a decision» [8, с. 74].

Отже, виникає потреба в аналізі деяких способів неперекладу, розроблених відомим перекладачем В. Слеповичем:

1) переклад фразеологізмів може бути оброблений на основі існуючого англійського словосполучення: «ризикувати» – «to take a chance», «відпочивати» – «to have a rest», «дрімати» – «to take a nap», «образитися» – «to take offence»;

2) за допомогою еквівалентів (означених та неозначених): «влучити у ціль» – «to hit the target», «покласти кінець чому-небудь» – «to put an end to smth», «читати між рядками» – «to read between lines», «брати до уваги» – «to take into account», «звернути особливу увагу» – «to make a point», «робити поспішні висновки» – «to jump at conclusions», «злетіти на падіння» – «ups-and-downs» [8, с. 74];

Наступний вид фразеологізмів – образні. З цієї причини образні фразеологічні одиниці відомі як ідіоми. Як відомо, ідіома – це мовний вираз, зна-

чення якого не є сумою значень, що складають їх компоненти. Наприклад, в українській мові є деякі ідіоми як: «гнатися за двома зайцями», «кишка тонка», «бити байдики», «сім п'ятниць на неділю», «як кіт наплакав», «як зіницю ока», «потрапляти в халепу» – і переклад вищезазначених ідіом на англійську мову: «to try to kill two birds with one stone», «not to have the guts», «to twiddle one's thumbs», «rain at seven, fine at eleven», «as scarce as hen's teeth», «like the apple of one's eye», «to make a fool of (oneself)». Як правило, аналізований вислів «to twiddle one's thumbs» вживається в політичних промовах і газетному стилі.

Існують також прийняті способи перекладу фразеологізмів. Слід зазначити, що для перекладу фразеологізмів використовуються перекладацькі відповідності мовою перекладу:

1) переклад за допомогою абсолютних еквівалентів: «лити крокодилячі сльози» – «to shed crocodile tears», «позолотити пілюлю» – «to sugar the pill», «левова частка» – «lion's share», «грати з вогнем» – «to play with fire» [6, с. 276];

2) переклад за допомогою відносних еквівалентів здійснюється у випадку, коли є певні розбіжності в значенні виразів у вихідній і цільовій мовах: «почати з нуля» – «to start business from scratch», «політика батога та пряника» – «whip-and-carrot policy» [6, с. 79];

3) переклад за допомогою фразеологічних аналогів може бути актуальним, коли перекладаються прислів'я та яскраві вирази, такі як: «краще синиця в руці ніж журавель у небі» – «A bird in the hand is worth two in the bush», «куй залізо поки гаряче» – «make hay while the sun shines», «в гостях добре, а вдома краще» – «East or West – home is best», «ходити навкруги» – «to beat about the bush», «ломитися у відчинені двері» – «to bark on the moon» [8, с. 75];

Емоційна експресивність і стислість висловлювання є найбільш відмінними ознаками фразеологізмів. Фразеологізми функціонують у газетному стилі, зокрема в газетних заголовках завдяки тому, що газетні заголовки виразні та лаконічні. Як правило, газетні заголовки привертають увагу читача і відображають ставлення автора до подій, про які йдеться в статті.

Слід зазначити, що фразеологізми часто перетворюються на кліше. Тому визначення фразеологічних одиниць у вихідному тексті та вміння знайти відповідний еквівалент у процесі перекладу є найбільш відчутними для перекладача етапами. Однак перекладач повинен використовувати розмовники з метою адекватного тлумачення та пере-

кладу фразеологізмів, і, крім того, контекст відіграє важливу роль у процесі перекладу.

На думку С. Кузьміна, тлумачення умовних конфліктів між буквальним значенням компонентів фразеологізму та умовними елементами контексту, які мають конфлікт із буквальним значенням компонентів фразеологізму, є найважливішим етапом для аналізу перекладача [6, с. 301].

На додаток, доцільним є аналіз цитат, які функціонують у газетному стилі. Як правило, відомі цитати називають «епіграмами» в англійській мові. Є кілька цитат, які функціонують в українській мові, вони можуть бути як фразеологізмами, так і прислів'ями. Ось кілька прикладів цитат і детальний аналіз їх перекладу: «галопом по Європах» – «to make a whistle-stop tour», «залишитися біля розбитого корита» – «to lose on the roundabouts», «робити із мухи слона» – «to be asleep at the wheel». Ці цитати перекладено за допомогою перекладних аналогів.

Варто також зазначити, що під час інтерпретації чи перекладу цитат із використанням фразеологічних аналогій у перекладача виникають певні труднощі у зв'язку з розробкою та розвитком «помилкових друзів» перекладача. Розглядається ситуація, що одна фразеологічна одиниця мови оригіналу може мати декілька відповідників у мові перекладу, саме тому вибір одного із фразеологічних синонімів, яким можуть бути «помилкові друзі» перекладача, часто визначається контекстом. Наведемо кілька прикладів фразеологічної синонімії: фразеологічній одиниці «to go to a better world» в англійській мові відповідають такі фразеологічні синоніми в українській мові: «піти в інший світ», «піти у той світ», «вирушити до праотців» [6, с. 303].

На думку С. Кузьміна, фразеологічні синоніми – це приблизно значущі, але уявні різні фразеологізми. Ось кілька прикладів і аналізів синонімів: «миттєво», «за дві секунди», «одним махом» та перелік англійських відповідників: “in the twinkling of an eye”, “in the nick of time”, “in the turn of a hand”, “in less than no time”, “in a flash”, “in a trice”, “at the drop of a hat”, “at a moment's notice” [6, с. 302].

Аналізуючи наведені фразеологізми-синоніми, слід відзначити, що всі ці фразеологізми мають різну конотацію, а тому перекладач має гарну можливість вибору відповідного еквівалента з аналізованої групи синонімів. Як правило, переклад фразеологізмів є складним етапом для перекладача, тому автори своїх перекладів намагаються пояснити значення фразеологізмів у контексті.

За словами С. Кузьміна, в тексті нашої мови часто функціонують різноманітні «пояснення» порівняно з британськими та американськими текстами. Перекладаючи описи англійською мовою, перекладачі в багатьох випадках враховують або покладаються на контекст [6, с. 302]. Крім цього, існують деякі способи перекладу фразеологізмів, розроблені відомим перекладачем С. Кузьмінім:

1) переклад за допомогою моноеквівалента, тобто перекладач вибирає англійський фразеологізм, образ і значення якого збігаються з образом і значенням фразеологізму нашої мови, наприклад: «складати зброю» – «to lay down one's arms», «хитрий як лис» – «as cunning as a fox» [7, с. 564].

2) переклад за допомогою відносного еквівалента, за допомогою англійського фразеологізму, що образ не збігається з образом українського фразеологізму, але презентаційне та логічне значення збігаються. Наприклад, український вислів «обвести навколо пальця», що означає «обманути» досить важко перекласти англійською мовою, оскільки в англійській мові існують такі вирази: «to twist around one's finger», «to take smb for a ride», «to pull smb's leg». Для того, аби перекласти цей вираз і підібрати адекватний аналог, перекладач аналізує контекст вихідного тексту, оскільки ці вирази різні за значенням в англійській мові;

3) трапляються випадки, коли український фразеологізм має кілька значень і відповідний фразеологізм повинен підбирати перекладач. Тому перекладач може витлумачити значення фразеологізму з контексту та підібрати найкращий відповідник, наприклад: «метати громи та блискавки» може мати три значення: «бути дуже сердитим» – «be beside oneself with rage», «be in diabolical rage», «to go up into the air», «to fly off the handle», «вигукувати прокльони та погрози» – «to jump down smb's throat», «be ranting and raving», «be raging and fuming», «запаморочити голову» – «to go off the deep end» [6, с. 307];

4) фразеологізми можна перекладати за допомогою метафори, в тому випадку, коли в процесі перекладу необхідно передати образ українського фразеологізму: «де згода, там і догода» – «it's a bit tight, but all right if we don't fight», «волосся сивіє, а голова шаліє» – «a great beard, but a lusty heart» [6, с. 308];

5) пояснювальний переклад можна використовувати для перекладу фразеологізмів, однак при функціонуванні фразеологізму може бути втрачена експресивність і позитивна чи негативна конотація речення. Пояснювальний переклад

необхідний у випадку, коли перекладач не може знайти ні відповідного еквівалента, ні аналога в цільовій мові, але використання тексту перекладу може бути результатом так званого «буквалізму».

Крім того, багато видатних лінгвістів і перекладознавців вважають, що використання пояснювального перекладу може позбавити вираз експресивності та конотації. Важливо зазначити, що найбільш відчутним аспектом для нашого дослідження є проблема «помилкових друзів» перекладачів, і завдяки цьому пояснювальний переклад допомагає перекладачеві уникнути їх функціонування в цільовому тексті. Є кілька прикладів з англійської мови: вислів «a skeleton in a cupboard» потрібно перекладати так: «сімейна таємниця», «неприємність прихована від сторонніх» оскільки дослівний переклад цього виразу є «мати скелет у шафі» і це не можна інтерпретовано інакше [6, с. 308].

За визначенням академіка В. Виноградова фразеологізми можна поділити на мотивовані та немотивовані фразеологізми. Наведемо декілька прикладів мотивованих фразеологізмів: «зустрічати багнетами» – «to be up in arms», «метати громи та блискавки» – «to hurl thunderbolts», і немотивованими фразеологізмами є: «і в ус не дме» – «not to turn a hair» [2, с. 113]. Основною метою є розібрати приклади універсальних фразеологізмів, таких як: «круг пальця обкрутити» – «to take smb for a ride», «берегти як зіницю ока» – «to keep smth in mint condition», «каменя на камені не лишити» – «to rip smth shreds», «хитрий як лис» – «as cunning as a fox».

Звертаючи особливу увагу на переклад фразеологічних одиниць, слід пояснити, що перефразування перекладу може використовуватись у зв'язку з тим, що перекладач перефразовує прислів'я і виражається небуквальне сприйняття його образу. Тому перекладач може використати образ, та скласти з нього переклад прислів'я, або, іншими словами, перекладач може перефразувати англійське прислів'я з метою адекватного тлумачення та перекладу, для наприклад, адекватного презентативно-логічного значення, жвавості перекладу та небуквального сприйняття реципієнтом нового образу перефразованого англійського фразеологізму. Наведемо приклад перекладу фразеологізму за допомогою перефразування перекладу: «риба гниє з голови» – «a fish rots from the head» [6, с. 311].

Виникає потреба в аналізі наступного способу перекладу фразеологічних одиниць креслення,

запозичення перекладу або, іншими словами, це дослівна передача образу, який входить до складу фразеологічної одиниці вихідної мови. Однак цей спосіб перекладу може бути використаний у випадку, якщо може бути вираз, зображення якого чітко інтерпретується цільовою мовою. Тому є приклад такого виразу: «love me, love my dog» можна перекласти за допомогою кальки «любиш мене, люби й мою собаку», що є гарним зразком запозиченого перекладу.

Перекладачі намагаються використовувати англійські фразеологізми для перекладу українських фразеологізмів, які мають негативну конотацію. Англійські фразеологізми в процесі перекладу можуть передавати негативні конотації російських фразеологізмів, наприклад: «пальця в рот не клади» – “he is as smart as a steel trap», «вийти чистим з води» – “he does not keep his nose clean” [6, с. 311]. Доцільно зауважити, що перекладачеві було б легше мати справу з фразеологізмами, які мають багато еквівалентів в англійській мові, наприклад: «ледве зводити кінці з кінцями» – “to make both ends meet”, “to live from hand to mouth”, “to keep the wolf from the door”. Фразеологічна одиниця «ледве зводити кінці з кінцями» має антонімічний фразеологізм «жити на широку ногу» – “live on the fat of the land” or “live in style” [6, с. 313]. Однак першочерговою метою перекладача є вибір найкращого еквівалента через те, що треба мати змогу відобразити стиль автора в цільовому тексті.

Висновки. Отже, підсумовуючи усе вищевикладене, слід зазначити, що переклад фразеологізмів та стійких виразів є важливим і досить склад-

ним завданням для перекладача. Причина полягає в тому, що перекладачі повинні звертати увагу на збіг презентаційних і логічних значень фразеологічних одиниць у вихідній і цільовій мовах під час процесів перекладу та типів контекстів, у яких вони функціонують. Проте втрата та зміна стилістичних чи конотативних функцій фразеологізмів може бути наслідком неправильного тлумачення ідіоми чи всього виразу мовою перекладу. Враховуючи деякі особливості функціонування фразеологізму та його адекватний переклад, перекладач повинен правильно інтерпретувати та перекладати цей фразеологізм і не допускати функціонування та вироблення «помилкових друзів» перекладача.

Таким чином, визначено, що фразеологізми відображають культуру і національний менталітет певної країни і національності, саме тому переклад фразеологічних одиниць є одним із найважливіших питань сучасного перекладознавства. Крім того, фразеологічні одиниці є невід’ємною частиною будь-якої мови, і знання цих словосполучень та їх адекватна інтерпретація та переклад є доказом правильного та адекватного перекладу всього виразу, вигадок та творів мистецтва. У цьому контексті слід резюмувати, що перекладачі повинні дотримуватися норми та вживання цільової мови під час перекладу фразеологізмів.

Важливим є те, що серед найбільш поширених способів перекладу фразеологізмів варто виокремити такі: переклад за допомогою абсолютних і відносних еквівалентів, фразеологічних аналогів, метафор, запозичений переклад, пояснювальний переклад, перефразування перекладу та синонімічний переклад.

Список літератури:

1. Амосова Н. Основы английской фразеологии. Ленинград : ЛГУ, 1963. 208 с.
2. Виноградов В. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
3. Гуревич В. В., Дозорец Ж. Ф. Русско-английский фразеологический словарь. Москва : Эксмо, 2006. 264 с.
4. Комиссаров В. Н., Коралова А. Л. Практическое пособие по переводу с английского на русский язык. Москва : Высшая школа, 1999. 14 с.
5. Кузьмин, С.С. Идиоматический перевод с русского языка на английский : теория и практика. Издательство: Флинта, Наука, 2007. 291 с.
6. Кунин А. Курс фразеологии современного английского языка. 2-е изд., перераб. Москва : Высш. шк., 1996. 381 с.
7. Мюллер В. К. Новый англо-русский словарь. Москва : Русский язык, 2002. 880 с.
8. Слепович В. С. Руководство по переводу (английский и русский языки). Минск : ТетраСистемс, 2005. с. 74–79.
9. Шанский Н. Фразеология современного языка. 4-е., изд., испр. и доп. Санкт-Петербург : Специальная Литература, 1996. 192 с.

Herasymenko O. Yu., Uholkova M. I. TRANSLATING FEATURES OF PHRASEOLOGISMS AND STABLE EXPRESSIONS IN THE INTERPRETER'S WORK

The presented article is devoted to the current topic of research of English idioms, stable expressions and phraseological conjunctions, as well as to the study of the reason for the relevance of the translation of idioms for modern translation studies. The article demonstrates the importance of a linguistic experiment in order to reveal not only the meaning of a certain unit, but also the attitude of people to the use of these phrases, their individual level of understanding, interpretation and awareness. Numerous achievements of such linguists and scientists as V. Vynogradova, S. Kuzmina, N. Shansky, A. Kunin, and N. Amosova are dedicated to the study of the above-mentioned problem. The authors of the article solved a number of tasks, such as: analysis of non-translation methods, types of idioms, accepted methods of their translation, phraseological units-synonyms. The article emphasizes and outlines that phraseological units are lexical combinations, the meaning of which is determined by a whole expression. The authors of the article found out that the most distinctive feature of phraseology is its emotional expressiveness and brevity of thought expression. In the course of the research, the hypothesis was put forward that quite often phraseological units function in a newspaper style, and the definition of phraseological units in the text and the ability to find their equivalent in the translation process is the most important stage for the translator. It is generally accepted that in order to translate phraseology, the translator must use phraseological dictionaries, and the context plays an important role in the translation process. The article focuses on possible ways to show that idioms and stable expressions can be useful in language learning and that phraseological units reflect the culture and national mentality of a certain people, for this reason the translation of phraseological units is one of the urgent problems of modern translation studies, and phraseological units are an integral part of any language or culture, and the knowledge of these units and their corresponding interpretation is evidence of the correct translation of an entire expression or artistic work.

Key words: *phraseology, phraseological units, translation, stable expressions, lexical combinations, interpretation.*